

БЕЛЕШКЕ ПОЛА РИКОА ИЗ ГОДИНЕ 1665. СА ПУТОВАЊА ОД ЈЕДРЕНА ДО БЕОГРАДА

Међу списима о Турцима и Турској објављеним у западној Европи током XVII века, тешко је наћи спис који је код савременика побудио такво интересовање као дело Пола Рикоа (Sir Paul Rysaut or Ricaut), штампано 1668. године у Лондону под насловом *Садашње стање Отоманског царства*.¹

Интересовање које је овај спис побудио најбоље се огледа у великом броју издања које је дело доживело. До 1686. године спис Рикоа имао је шест издања на енглеском језику.² Већ 1670. године дело је објављено и на француском језику у преводу Бриоа (Briot)³ који такође доживљује неколико издања: 1670, Париз, два издања;⁴ 1672, Амстердам;⁵ 1676, Келн.⁶ Године 1677. у Руану се појављује и други француски превод овог списа, коме је преводилац Беспије (Bespier) додао многе напомене и објашњења.⁷ Пољски превод објављен је 1678;⁸ немачки 1694.⁹ Од 1687. године спис Рикоа чини саставни део *Richard Knolles' Turkish History*,¹⁰ од које је једно скраћено издање приредио John Savage године 1701.¹¹ Немачки превод ове велике историје изишао је у Аугсбургу 1694,¹² француски у Хагу 1709,¹³ а постоје још и преводи италијански и холандски.¹⁴ Сам Рико намеравао је, изгледа, да изда једно ново издање свога списа, али га је смрт у томе омела. После његове смрти, неки *homme d'esprit* прерадио је дело на основу последњих исправака самога писца, начинивши извод на енглеском.¹⁵ Тај извод — за који не знам да ли је штампан на енглеском језику, сем ако се не ради о скраћеном издању

J. Savage-a¹⁶ — преведен је на француски и штампан 1709. године у Хагу као додатак преводу једног другог списа Рикоа.¹⁷

Овако великом интересовању савременика за дело Рикоа допринеле су многе компоненте које су се међусобно условљавале и употпуњавале: садржина дела, начин на који је оно настало, време у коме се појавило, личност писца. О свему овоме најречитије нам говоре неки ставови из предговора којим је Брио, његов савременик и први француски преводилац, пропратио свој превод овога списа:

„Господин Рико . . . је провео пет година у Цариграду, зна језик земље, више пута је путовао у разна места Турске; а његово својство секретара господина грофа Винчелзеја, посланика краља Велике Британије, дало му је моћ да учини битна запажања у погледу савршеног познавања ове земље, која су измакла свима осталима.¹⁸ Честим састанцима са главним министрима Порте проникао је у суштину једне политике која нам изгледа тако чудна и као без правила, али која, у пркос свему томе, веома добро постиже циљ онима који се њоме служе. Оно што нам казује о њиховим начелима, сазнао је из самих њихових уста или као у својству особе која дела у пословима. Он је извадио из дефтера Царства тачну процену која је за нас од значаја у погледу главних државних данака, снаге Турака на мору и на копну и броја војника који мора да да свака варош и свака покрајина. Све оно што нам говори о њиховој вери и верским редовима који међу њима постоје, он је сазнао

од најискуснијих учењака њихова закона и од старешина ових редова које је задобио новцем и даровима. Оно што се односи на унутрашњост Сераја, дознао је од особа најпросвећенијих и најобразованијих у учености код Турака. Али, уистину, он је о свему овоме био обавештен од једног врло окретног Пољака који је деветнаест година живео на двору отоманских владара и са којим је био у нарочитом пријатељству; тако да се с правом може рећи да никада нисмо видели Турску тако добро представљену, као у овоме делу.¹⁹

Ако се овоме дода да је спис Рикоа угледао света у предвечерје последњих, али и најжешћих покушаја Турака да продру у срце Европе, — сасвим је разумљиво интересовање које је *Садашње стање Отоманског царства* побудило код савременика.

У горњим речима Бриоа много штошта је тачно, али исто тако, има и претераних похвала. Стручнији савременици, боље упознати са питањима Турске, посматрали су Рикоа са више строгости но што је то чинио шири круг читалаца и налазили су замерке његову делу. Беспије (Bespier), такође преводилац *Садашњег стања Отоманског царства* на француски језик, указао је на неколико непосредних погрешних констатација Рикоа и у своме преводу (Руан, 1677) дао је значајне белешке и исправке.²⁰ Дадли Норт (Dudley North),²¹ који је био добар зналац турског језика, осудио је дело као површно и са много грешака.²²

Касније генерације стручњака цениле су Рикоа са много више ширине но што су то чинили његови стручни савременици. Његово дело цитира и Гибон (Gibbon), говорећи о успону Турака;²³ а Томас Секамб (Secombe), његов биограф, с правом примећује да дело Рикоа, и поред погрешака које садржи, представља живу и узев у целини верну слику турских нарави, додајући да је дело дуго било корисни пратилац *Richard Knolles' Turkish History*.²⁴

је о њему дао Т. Секамб, да кажем следеће:

Пол Рико потиче из породице која води порекло са Континента и која није имала дугу традицију на Острву. Његов деда, иначе ожењен Шпањолком, био је племић из Брабанта — централна Белгија. Његов отац Петар, финансијер, који је позајмљивао новац владарима Велике Британије и Шпаније, дошао је у Енглеску за владе Џемса I, а Чарлс I дао му је племство 1641. године. Због учешћа у енглеским унутрашњим борбама, Петар је доцније материјално посрнуо.

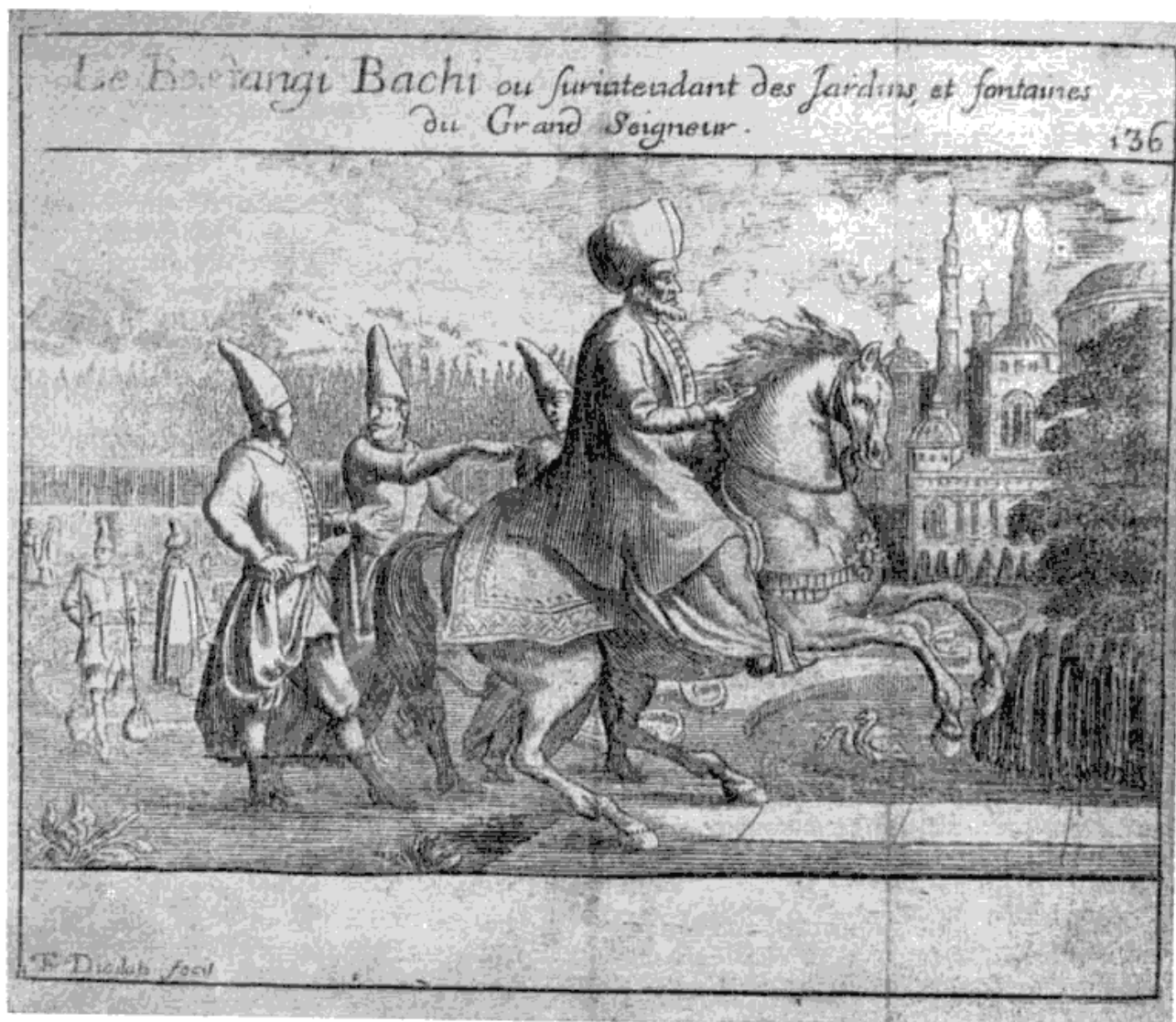
Пол, најмлађи син Петра Рикоа, рођен је 1628. у Енглеској, у провинцији Кент. Васпитан је у Тринити-колеџу у Кембриџу, где је 1647. добио матрикулацију, а 1650. диплому В. А. До 1660. боравио је у иностранству. Године 1661. послат је као секретар енглеског посланства у Турску, где је на двору Порте провео шест година. За то време два пута је ишао у Енглеску: једном преко Венеције, а други пут преко Угарске. Године 1663. објавио је у Цариграду, у службеној функцији, књигу о капитулацијама између Велике Британије и Турске.²⁵ За време боравка у Турској прикупљао је материјал за своје најзначајније дело *Садашње стање отоманског царства* које је објавио 1668. у Лондону. Године 1666. постао је члан Краљевског друштва у Лондону, а наредне, 1667. године, Левантска компанија поставила га је за свог конзула у Смирни, где је остао једанаест година. Године 1679. вратио се у Енглеску и штампао своја дела: *Историја Турског царства од 1623. до 1677. године*²⁶ и *Садашње стање грчке и јерменске цркве*.²⁷ Од 1685. до 1688. боравио је у Ирској. Године 1689. постављен је, због свога знања језика и пословних способности, за представника при Ханзи у Хамбургу, где остаје са краћим прекидима до јуна 1700, када је опозван. Непосредно пред смрт, која је дошла крајем 1700. као последица срчаног удара, објавио је дело *Историја Турака од године 1679*.²⁸

*

*

О животу и раду Пола Рикоа могу, на основу биографских података које

Делом Рикоа, нарочито подацима које он даје о приходима Царства и његовој војној снази, служили су се многи

Сл. 1 — Бостанџи баша, дрворез
(Из књиге: *Histoire de l'état présent de l'empire ottoman*, Amsterdam 1672)

који су доцније писали о Турској и Турцима.

Од наших историчара списом Рикоа користио се Чеда Мијатовић за свој чланак *Пре триста година. Прилог к изучавању извора за историју нашег народа у XVI-ом веку* (Гласник Српског ученог друштва XXXVI, 1872, 155—219). Занимљиво је да Мијатовић, који је имао живих веза са Енглеском, није имао у рукама енглески оригинал *Садашњег стања Отоманског царства*, већ немачки превод објављен у Аугзбургу 1694.²⁹

Увршћујући спис Рикоа у изворе којима се служио при састављању овога рада, Мијатовић пише: „Рико је био секретар енглеске посаобине 17-ог века у Цариграду, али његове брижљиво и обично на поузданим местима прибране белешке односе се у многеме и на стање ствари у шеснаестом веку.“³⁰

Мијатовић се користио подацима Рикоа углавном у два правца: с једне стране, када говори о баштинама код Турака (зијамети и тимари) и о баштиницама — спахијама, њиховим дужно-

стима и њиховом броју на територији некадашњих српских држава;³¹ с друге стране, када слика стање хришћана у Турском царству.³²

У овом другом правцу Мијатовић наводи и једну занимљиву белешку Рикоа о Србима, о томе „како стављају сметње турчењу у својој средини“. Наиме, Рико пише: „Хришћани у Србији цртају себи и деци својој при крштењу на челу крст, и то соком неког биља, од којег се белега после више никако не да изгладити.“³³

Износиће ово, Мијатовић наставља: „Имам да додам да се Рико не само у целом свом делу показује као савестан испитивач, него још да је он сам собом путовао кроз Србију (с пролећа 1665. године) и једном приликом пробавио осам дана у турској војсци код Београда“.³⁴

Заинтересован овом Мијатовићевом белешком, ја сам приликом свога боравка у Паризу 1962. године успео да дођем до француског издања списа Рикоа (Амстердам, 1672, превод Бриоа) и да га прегледам. И доиста, у књ. III, гл. XI, нашао сам опис тога путовања из 1665. године које нам је Мијатовић само споменуо.

У ствари, то је опис путовања од Једрена до Београда које је Рико предузео крајем априла 1665. године. Највећи део путописа Рико је посветио Бугарима — њиховим обичајима и условима живота — и опису Пловдива и Софије. О Србији и Србима у путопису се мало говори. Штавише, стиче се утисак да Рико није имао тачну представу о географским границама Србије и о распрострањености Срба, када вели да Бугари „настањују сав предео до граница са Угарском“. Од места у Србији Рико спомиње само Београд и Ниш и истиче да на целом путу од Софије до Београда, који је трајао девет дана, није видео „ничег значајног, сем крајњу беду земље“.

Међутим, иако Рико мало говори о Србији и Србима, ипак су његове белешке од интереса за нас. Јер, читајући их, ми можемо стећи живу слику о различитости услова живота народа у Бугарској и у Србији у то време. Уз то нам

Рико, који је у турском логору код Београда пробавио осам дана и потом пратио војску до Ниша, даје леп опис турског логора и начина на који се турска војска креће.

По свему овоме, уверен сам, путопис Рикоа интересантан је за нас. Стога дајем путопис у преводу са француског издања, Париз, 1672. За карактеристику француског текста којим сам се служио наводим оно што је сâм Брио за свој превод написао: „У погледу мога превода рекао бих укратко: да је он веома веран, да писцу на нашем језику нисам ставио ништа што он није рекао на своме, а ако га нисам пратио реч по реч, — то је ради тога да бих био разумљивији и како читаоцу не бих пружио непријатну представу једнога дела кога сам се прихватио само зато да би он у њему нашао задовољства.“³⁵

На крају, потпуности ради, наводим да о самом путопису Рикоа — тј. само оном делу који говори о његовом путовању од Једрена до Београда, без описа турске војске — постоји на нашем језику и један приказ. То је приказ бугарског превода Рикоа који је са француског издања (не наводи се кога) дао др. Х. Кесјакoв у својој раду *Стари пјчтвования прѣзъ България. III. Рико* (Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина. Кн. VI. С. 167—171. Софија), а написао га је Тодор М. Радивојевић у *Прегледу географске литературе о Балканском полуострву за 1894. годину*, Београд, 1895, 17—18.

У овом Радивојевићевом приказу неке појединости одударају од текста француског превода који сам имао у рукама. Тако, Радивојевић пише да је Рико описао „путовање своје са послаником из Цариграда до Београда“, — док у тексту Бриоа јасно стоји да је Рико путовао из Једрена и то по налогу посланика, а не са њиме. Или, код Радивојевића стоји да је Рико у Пловдиву од старина нашао развалине двеју цркава и „над вратима једне видеше неки натпис, по свој прилици грчки; он је био тако истрт да га не могаху прочитати“. У тексту Бриоа лепо стоји да је тај натпис Рико видео изнад градске капије у Пловдиву.

Мени није приступачан превод Кесакова да бих могао тачно да кажем откуда ова одступања код Радивојевића. Али ће она, по свој прилици, долазити отуда

што, или Кесаков није свуда добро разумео француски текст, или што, пак, Радивојевић није свуда добро разумео бугарски текст.

Сл. 1 — Насловна страна и фронтиспис
(Из књиге: Histoire de l'état présent de l'empire ottoman, Amsterdam, 1672)

ИСТОРИЈА
САДАШЊЕГ СТАЊА
ОТОМАНСКОГ ЦАРСТВА

Превео Господин БРИО са енглеског издања Господина РИКОА, племића, секретара Господина грофа Винчелзеја изванредног посланика Краља Велике Британије Чарлса II код Султана Мехмеда Хана, четвртога овога имена, који сада влада.

Увећано једним новим делом.

Садржај целога дела налази се на наредној страници.

Верно оригиналу.

У АМСТЕРДАМУ

Код Абрахама Волфганга
1672.

683.

Књига III.

ГЛАВА XI.

Нека запажања о логоровању код Турака и о исходу њихове последње битке са хришћанима.³⁶

Године 1665. заповеди ми Господин

гроф Винчелзеј да ради неких послова краља Велике Британије и Друштва енглеских трговаца потражим великог везира, баш када се овај враћао из Угарске. Будући да нисам био добро обавештен о његовом кретању, био сам принуђен да идем чак до Београда. Ово је град у Србији, лежи на граници са Угарском, а на двадесет три дана од Ца-

684.

риграда. Код овог града нашао сам улогорен највећи део турске војске. Да бих успешније свршио своје послове, као и ради бржег обављања посла, морао сам да се сместим у стану *спахија*. Овде сам поставио свој шатор, у самој близини везира и главних официра — колико су ми то обзиром уљудности могли да дозволе — и ту сам обитавао седам дана, после кога времена војска диже логор и поче да иде према Једрену. Како у логору нисам завршио своје послове, ишао сам за војском још тринаест дана, што ми је пружило прилику да учиним нека запажања о поретку кога се Турци држе кад су у покрету и када логорују.

На челу војске налазе се јаничари, као и сви они који су одређени да служе као пешаци; њихови шатори окружују са свих страна шатор њиховог *аге* или генерала. У средини логора уздижу

685. се величанствени шатори: везира, његовог *хеџаје*³⁷ или управника његовог дома, *реис ефендије* или управника канцеларије, *дефтердар баше* или управника благајнице и *капуцилар ђаје*³⁸ или старешине свечаности. Ови шатори заузимају веома велики простор земљишта, остављајући у средини велики слободан простор на коме је подигнут диван чардак, где се суди кривцима и који служи као заштита од сунца и кише онима који су у пратњи Дивана или пак имају посла са државним министрима. На истоме месту постављена је и *хазна* или благајна — закључана у малим ковчезима, поређаним у круг и наслаганим једни на друге — крај које сваке ноћи петнаест *спахија* чувају стражу. У близини овога станишта налазе се шатори *паша*, *бегова*, *ага* и личности од угледа који већ са самом својом пратњом чине знатан део војске. Иза њих су станови

686. *спахија* и оних који су одређени да служе у коњици, као *сегбани*,³⁹ *загарџије*⁴⁰ и други. Десно од везира, изван логора, смештене су муниција и артиљерија, које у оно време није било у знатном броју. Тешка оруђа остала су у Будиму и у Београду; овде их је било само 40 до 45 лаких — свако од њих вукну по че-

тири коња — која су пратила војску и везира пре из приличности и разметљивости, но из потребе.

Шатори великог везира и других особа од угледа заслужују пре назив дворца но шатора: необично су пространи, украшени су изнутра простиркама од свилене тканине извезене сребром и златом, скупоценим намештајем и свим оним што би се само могло пожелети у једној господствено украшеној кући. Они, по моме мишљењу, далеко надмашују сав раскош њихових најлепших здања, а како трају само мали број го-

687. дина, то стају више но палате од мрамора и порфире чији је век по више столећа. Иако су ови покретни дворци, са стубовима који их држе и целокупном опремом која им припада, веома тешки и врло незгодни за ношење, ипак турска војска проведе у покрету пет до шест часова на дан. Овај терет носе коњи, муле и камиле. Особе од угледа имају по две опреме за шаторе. Када се везир креће, дан раније одашиљу једну од њих, тако да они, напуштајући своје шаторе изјутра, налазе увече друге потпуно готове. Ове тегобне опреме узрок су што у турском логору има толико коња, толико камила, толико мазги, толико коња за пртљак и толико хиљада људи који о њима воде бригу, — да се издаци на све ово пењу до огромних свота. Ово, по моме мишљењу, боље но

688. ишта друго показује величину Отоманског царства.

Мада неки официри који су учествовали у рату против Турака говоре, да ови за свој успех имају више да захвале великом броју људства које чини њихову војску, но храбрости и познавању војничке вештине, — изгледа ми, ипак, да победе које су они однели над хришћанима пружају несумњиве доказе да у њиховој војсци постоји неки изузетни поредак који надокнађује одсуство овог тобожњег тајанственог знања, за које веле да им недостаје. У овом погледу ја придајем главну важност томе што је турским војницима када ратују, по цену живота забрањена употреба вина; тако, за време док сам био у њиховом логору, видео сам како су погубили двојицу љу-

ди само зато што су ту донели мало вина. Јер, ово уздржавање од вина чини њихове војнике трезвеним, опрезним и 689.

послушним и чини да се у њиховом логору не чује ни најтиша граја, ни најнезнатнија сваба. Кад је војска у покрету, не може се уопште видети да се становници места кроз која она пролази жале, да су их пљачкали, да су им силовали жене или кћери, или да су им причинили ма и најмање незадовољство. Војници купују оно што желе да имају и то плаћају готовим новцем, као што то чине путници који троше у гостионицама; ово, по моме мишљењу, много доприноси срећном успеху њиховог оружја и увећању њиховог царства. Турци тако много зазиру од разузданости коју у њиховој војсци може да изазове употреба вина те, да би то спречили, шаљу на два до три дана унапред, пре но што војска крене, официре који затварају и запечаћују све крчме на путу, а звуком трубе издају забрану, да нико, па ма ко то био, не сме по цену живота продавати вино док војска пролази. Јер, Турци 690.

су по природи толико наклоњени пијанству, тако да се, и поред тога што им се брани употреба вина, међу десеторицом једва нађе један који не би био такав, — као што смо већ приметили у другој књизи овог дела.

Турски логор је увек толико беспрекоран и толико чист, тако да му ни најуљубенији град на свету не може бити премцем. У близини сваког шатора праве јаме у земљи за вршење нужде. Ове јаме ограбене су кудељним платном, подупртим помоћу мотки, и када почну да заудару или да се пуне, затрпавају их земљом, дижу са њих платно и са њиме праве друге јаме на другоме месту; тако да у логору нема ни најмање нечистоће која би могла да загади ваздух и да произведе смрад. Ако је војска у покрету лети, или када је топло, стоку која носи опрему крећу у седам часова увече. *Паше* и велики везир одлазе одмах после поноћи и испред и око њих 691.

носе толико ватри, да се при њиховој светлости види скоро као по дану. Њих

носе Арапи из околине Алепа и Дамаска, веома добри пешаци. Турци их називају *машалаџијама*,⁴¹ а њиховог заповедника *машалаџи башом*. *Машалаџи баша* има пуну власт над њима и одговоран је за нереде и кривице које учине. Ватре које носе нису ни буктиње ни зубље, већ неке врсте гвоздених мангала, прикачених о врху дуге мотке, у којима ужижу неко масно и смоласто дрво. Ове направе прилично су сличне онима које се виде на сликама и на античким зидним ћилимима на којима су приказани неки догађаји из историје Римљана који су се одиграли ноћу.

— — — — —
— — — — —
— — — — —
702.

Будући да је 28. маја 1665. стигла вест да је царев изасланик⁴² приспео у Будим, велики везир кренуо је наредног дана из Београда са свом војском. Ја сам га пратио до Ниша^{42а} — који се налази на око девет дана од Једрена — и како сам у овоме месту завршио своје послове, то да бих брже ишао, опростио сам се од њега и кретох да сачекам двор у Једрену.

703.

Но, пре него што завршим ову главу, неће бити некорисно ако кажем читаоцу оно што сам запазио на своме путу до Београда.

Двадесет деветог априла 1665. кренуо сам из Једрена за Београд и првога дана маја, који је био празнични дан, стигао сам у село *Семесце*,⁴³ настањено Бугарима хришћанима, где сам остао на конаку. По нашем доласку жене овога места изашле су из кућа и донеле су нам лепиње печене у жару између два црепа, које они на своме језику зову *погача*.^{43а} Друге су нам донеле на продају јаја, млека и вина — једном речју, све оно што могу да даду њихове мале колибе. Ове жене веома су наваљивале на нас да купимо од онога што нам нуде за поткрепљење, а најмање и најлепше полагаале су право на то, да треба да их претпоставимо 704.

онима старијима и мање стаситима. Ове сељанке обукле су се тога дана у своју најлепшу одећу. Гледајући их, ја сам се

сетио оних старинских пастирки из Аркадије које сам негда видео приказане на старим сликама. Њихову одећу чини дуга хаљина са широко опуштеним рукавима, начињена од вишебојног сукна. Руке им покривају рукави од кошуља направљених од грубог платна, везеног иглом са свилом у разним бојама. Коса им је коврчаста и забачена уназад, а неке од њих украшују је малим шкољкама какве се налазе на морској обали, повезаним у чвориће вршком свилене ресе са малим сребрним кићанкама. Најбогатијима је глава покривена комадима кованог новца разних врста, привезаних и нанизаних један до другог на преби од конца; на исти су им начин украшени и грло и руке. Док смо путовали 705.

крз овај свет, нисмо оскудевали ниучему што је неопходно за живот, и свуда су нас примали са клицањем и радошћу. Ово становништво, које називају Бугарима, настањује цео предео до граница са Угарском; они обрађују земљу, гаје мноштво стоке и веома су вични у вођењу пољског газдинства. Захваљујући овоме, као и слободи коју уживају због малог броја Турака међу њима, они живе мирно и угодно.

Говоре старим илирским или словенским језиком који је веома близак рускоме. Говори се да воде порекло из крајева изнад реке Волге и само због кварења у говору зову их Бугарима уместо Волгарима.

Трећег дана маја стигли смо у Пловдив, где су нас у манастиру, тј. кући грчког свештеника овога места, примили и са нама се опходили веома уљудно. Са- 706.

свим близу овога града протиче река Хебрус, а долази са планине Родопи коју смо видели кад смо ишли у Софију.

Град Пловдив лежи у равници великога пространства, отвореној са свих страна. У овој равници је мноштво заобљених брежуљака за које домородци верују да су гробови римских легиона, уништених негда у овоме крају. Некакав сетни Грк, уснивши једном да испод једнога од ових брегова лежи

закопано скупоцено благо, тако је себи увртео у главу ту уобразиљу, да и дању и ноћу нинашта друго није мислио. Да би себе задовољио, он саопшти своју умисао *назир аги*⁴⁴ — тј. лицу које води надзор над султановим чесмама и летњиковцима у овоме месту — и убеди га, колико је могао, да учини да се открије земља на томе месту. Овај лакоми Турчин био је доведен у искушење убеђеношћу видовитог Грка, али се није 707.

усуђивао да без дозволе султана откопа брег. Он је о овоме писао двору, одакле су му послали потребне заповести као и неколицину официра који треба да донесу тобожње благо. Сељаци из околине били су позвани да ту добу на рад и, не губећи време, одмах су их дали на посао. Али, како ови несрећни људи нису били вични начину рада под земљом, они су у копању отишли толико напред, да се земља која је била изнад, немајући више о што да се ослони, одједном сручила и покопала под својим рушевинама седамдесет ових несрећника који су жртвовани због лудости Грка и лакомости Турака. Један део овог града саграђен је на стрмену једне мале планине, а сасвим близу има их још два који изгледају као да су направљени да би му служили као грудобрани са стране; осталу околину чини једна велика, потпуно уједначена равница. Сем развалина двеју црквица од опеке, грађених у облику крста, у овоме месту нема ничега што би се истицало својом великом старином. Грци једну од ових,

708

у којој је како они казују св. Павле више пута проповедао Филипљанима, веома поштују. Због овог веровања они често долазе ту да се моле, али поглавито у богомољачке дане. Градске зидине ове вароши врло су старе; изнад градске капије постоји неки натпис грчким словима, али их је време тако избрисало, да ми је било немогуће да га прочитам.

Грци су тако неуки, па чак и они који су рођени у граду, да њихови свештеници и калуђери — који никаква друга посла немају до да се моле Богу

и да се баве изучавањем — ни један пут нису могли да нам кажу нешто паметно у погледу порекла и оснивача њиховог града, слушајући пак са дивљењем оно што смо ми дознали о томе из историја.

Одавде сам кренуо за Софију и прошао сам планину коју су Римљани 709.

називали *Хемус*, а Турци је данас зову *Копи Дервен*,⁴⁵ што значи: вратнице узанага друма, јер је он тегобан и незгодан. Ово место веома је згодно за разбојнике који ту имају пећине и склоништа тако јака, да не хају ни за чете које шаљу против њих да их отуда одагнају. На врху ове планине налази се једно село настањено Бугарима. Због великог броја путника који овуда пролазе, жене су овде врло слободне у разговору, али туђинце примају у кућу и с њима разговарају само кад су им мужеви у пољу или поред стада, или када су, да би избегли лоше поступање Турака, у бекству. Са ове планине силази се једним веома узаним друмом, оивиченим са обе стране високим планинама и шумама; овај друм је тмуран и непријатан, а траје најмање два сата.

710.

Хајдуци, или како их народ зове *хајдуци*,^{45а} долазе овде често у великом броју из Трансилваније, из Молдавије, из Угарске и са других страна, да би пљачкали путнике. Ове убијају из пушке или их смрскавају великим камењем које са врха планина отискују на њих, тако да ни најјачи каравани нису сигурни од њихових напада. Рекли су ми да је у једноме од ових *дервена*⁴⁶ — јер њих има више на путу за Београд — осамнаест разбојника на овај начин убило преко три стотине трговаца и да су им узели сав новац и сав товар. У овим крајевима које је сама природа тако утврдила, становништво је дуго пружало отпор грчким царевима, а ту су убили и Балдуина грофа фландријског⁴⁷ пошто беше загосподарио Цариградом.

Међу овим Бугарима има једна врста људи које називају Павлићанима, и који 711.

су негда, под изговором да следе учење св. апостола Павла, имали једно чудно-

вато поимање хришћанске вере, служећи се ватром у св. тајни крштења и претпостављајући овога апостола његовome учитељу Исусу Христу. Али неки свештеници римске цркве, наставши се у овим крајевима и упознавши незнање овог једног света који ништа друго није тражио до да буде поучен, користили су се том згодом да их преведу у своју веру, којој су они данас до сужеверја привржени.

Преко ових *дервена* или теснаца, о којима смо сада говорили, дошли смо после три дана врло заморног пута у Софију. Ово је град тако изразито турски да се у њему и не види било шта што би било старије од самих Турака. Она лежи у једној пријатној равници, боље рећи пространој долини, која се налази између две планине. Виша од 712.

ових планина увек је и за време највећих летњих жега покривена снегом, што овај град чини свежим и здравим; али ваздух у њој је редак и продиран. Она обилује здравим и лаким водама које долазе са ових планина и које је нападају скоро одасвуда у малим, врло лаганим потоцима. Има их који кажу, да су ово оне воде које је Орфеј негда тако волео. У овом граду има такође и бања са топлим водом, у које Турци веома често долазе да се купају. Кажу, да су оне истога својства као и оне које ми имамо у Енглеској. Одавде смо имали још добрих девет дана пута до Београда, за које време нисам видео ничег значајног, сем крајњу беду земље. Када смо тамо стигли, разапели смо наше шаторе у логору и пошто смо ту били шест дана, вратили смо се одатле

713.

пешице са војском, која је непрестано изражавала радост што се отуда враћа и што види да је рат завршен. По овоме се може судити колико су Турци изопачили некадашње јунаштво Сарацена.

Превоо
Љ. Никић

НАПОМЕНЕ

¹ Rycaut, Paul. The present State of the Ottoman Empire. Containing the Maxims of the Turkish Politie, the most material Points of the Mahometan Religion, their Sects and Heresies, their Convents and Religious Votaries, their Military Discipline, with an exact Computation of their Forces both by Land and Sea. Illustrated with divers Pieces of Sculpture, representing the variety of Habits amongst the Turks. In three Books. By Paul Rycaut, Esq; Ambassador Extraordinary for his Majesty Charles the Second to Sultan Mahomet Han the Fourth, Emperour of the Turks. London: John Starkey and Henry Brome, 1668. folio. pp. XIV. 218 (В. М. Јовановић, Енглеска библиографија о источном питању у Европи. *Споменик Српске краљевске академије XLVIII*, Београд, 1908, бр. 50). — Треба напоменути да је овде испуштена нека реч, јер Рико није био посланик Чарлса II у Цариграду — како то излази из библиографског описа В. М. Јовановића — већ само секретар послаников.

² В. М. Јовановић, *нав. дело*, бр. 50.

³ Ricaud, Paul. Histoire de l'état présent de l'empire ottoman, contenant les maximes politiques des Turcs; les principaux points de la religion mahométane, les sectes, les Hérésies et les diverses sortes de Religieux; leur discipline militaire, avec une supputation exacte de leurs forces par mer et par terre et du revenu de l'Etat. Traduit de l'anglais par Messieurs Briot. Figures de Seb. Le Clerc. Paris, Sec. Mabre-Cramoisy, 1670, in — 4. (Н. С. Петровић, Огледа француске библиографије о Србима и Хрватима 1544—1900. *Посебна издања Српске краљевске академије XIII*, Београд, 1900, бр. 20).

⁴ Једно издање у формату 4^о (оно наведено у нап. 3), а друго у формату 12^о) Н. С. Петровић, *нав. дело*, бр. 20).

⁵ Ricaud, Paul. Histoire de l'état présent de l'empire ottoman... traduit de l'anglais de M. Ricaud... par M. Briot. Amsterdam, Abrah. Wolfganck, 1672, pet. in-12, figures. (Н. С. Петровић, *нав. дело*, бр. 22). Уз овај опис Н. С. Петровић додаје: „Исти превод од 1670, коме је још придодат на крају чланак *Ambassade de Gaultier de Leslie à la Porte ottomane*“. Међутим, у примерку овог издања који сам имао у рукама овог текста нема одштампаног, мада се помиње у општој садржини дела датој на почетку књиге (у детаљном садржају на крају књиге тај текст се не помиње).

⁶ „Cologne, Pierre de Marteau, 1675, 3 tom. en 1 vol. in-12, где је на крају дела, поред поменутог чланка, [*Ambassade de Gaultier... прим. Љ. Н.*] додат још и *Journal de M. Colier, résident à la Porte pour messieurs les Etats généraux des Provinces-Unies*“ (Н. С. Петровић, *нав. дело*, бр. 22). — И овај текст спомиње се у општем садржају издања од

1672, али га тамо нема, нити је споменуто у детаљном садржају на крају књиге.

⁷ „Овај спис Ricaud-а налази се и у другој француској преводу од Respier-а, Rouen, 1677, 2 vol. in-12, који се претпоставља преводу Briot-а због многих напомена и објашњења која иду уз превод. — J. Ch. Brunet, Manuel du libraire, књ. IV, стр. 1275“ (Н. С. Петровић, *нав. дело*, бр. 22). Ово издање помиње и Т. Секамб (в. нап. 20) али се као преводилац означаје Bepier а не Respier. Ја држим да је податак Секамба тачнији, јер Петровић, као што се види, није имао књигу у рукама већ је наводи по Brunet-у.

⁸ В. М. Јовановић, *нав. дело*, бр. 50.

⁹ В. М. Јовановић, *нав. дело*, бр. 50. Тачан наслов видети у нап. 29. Нисам сигуран да ово издање није можда једна посебна књига немачког превода R. Knolles' *Turkish History* који је такође објављен у Аугзбургу 1694. Сам наслов на ово не упућује, али пада у очи да је за обе књиге иста година и исто место издања.

¹⁰ В. М. Јовановић, *нав. дело*, бр. 50. Пуни наслов ове историје је: Knolles, Richard. The Turkish History, from the Original of that Nation, to the Growth of the Ottoman Empire: with the Lives and Conquests of their Princes and Emperors. By Richard Knolles, sometime Fellow of Lincoln — College in Oxford. With a Continuation to this Present Year 1687. Whereunto is added the Present State of the Ottoman Empire, by Sir Paul Rycaut, late Consul of Smyrna. The Sixth Edition, with the Effigies of all the Kings and Emperors. Newly engraved at large upon Copper. London: Thomas Basset, 1687. folio. pp. V. 990. 338. 104. 40. (В. М. Јовановић, *нав. дело*, бр. 69).

¹¹ В. М. Јовановић, *нав. дело*, бр. 69.

¹² В. М. Јовановић, *нав. дело*, бр. 69. Видети и нап. 9.

¹³ В. М. Јовановић, *нав. дело*, бр. 69. Н. С. Петровић, *нав. дело*, не помиње овај превод; међутим, у тој истој години он наводи један други превод Рикоа (в. нап. 17). Није искључено да је В. М. Јовановић мислио на ово издање и да би то могло да буде једно те исто дело, односно да је оно преведено из R. Knolles' *Turkish History*.

¹⁴ В. М. Јовановић, *нав. дело*, бр. 69.

¹⁵ Н. С. Петровић, *нав. дело*, бр. 34.

¹⁶ Видети нап. 11.

¹⁷ Ricaud, Paul. Histoire de l'empire ottoman, contenant l'origine et les progrès des Turcs, les vies et les conquêtes de tous leurs Sultans, leurs guerres, sièges et combats par mer et par terre, les révoltes et les révolutions extraordinaires et généralement tout ce qui s'est passé considérable dans cet empire. Traduit de l'anglais de Mr le Chevalier Ricaud. La Haye, T. Johnson, 1709, 6 tom. en 3 vol.

in-12. (Н. С. Петровић, *нав. дело*, бр. 34). Уз овај опис Н. С. Петровић пише: „На крају III књиге налази се један *Tableau de l'empire ottoman où l'on trouve les moeurs et coutumes des Turcs, leurs lois, leur religion, leurs différentes sectes, l'état de leurs forces par mer et par terre et généralement tout ce qui concerne leurs gouvernement civil, militaire et ecclésiastique*... Безимени преводилац... још додаје: да је овај трећи превод Ricaut-ова дела највернији оригиналу, тачнији и потпунији и од Respièr-ова. И тако излази да је најбоље и најпотпуније француско издање Ricaut-ова дела ово од 1709, штампано на 12-ни у Хару (La Haye)“.

¹⁸ Briot оваде мисли, како се види из почетка Предговора, на путнике који су оставили своје белешке о Турској.

¹⁹ „Monsieur Ricaut a fait cinq années de séjour dans Constantinople, il sçavoit la langue du païs; il a fait plusieurs voyages en divers lieux de la Turquie, & sa qualité de Secretaire de Monsieur le Comte de Winchelsey Ambassadeur du Roy de la Grand' Bretagne, lui a donné moien de faire des remarques essentielles à la connoissance parfaite de ce païs-là, qui sont échappées à tous les autres. Il a penetré par les frequentes conferences qu'il a eues avec les principaux Ministres de la Porte, jusques dans le fond d'une Politique qui nous paroist si étrange & si barbare, & qui réussit neantmoins si bien à ceux qui s'en servent. Il a appris de leur propre bouche, ou par maniere d'agir dans les affaires, ce qu'il nous dit de leurs maximes. Il a tiré des Registres de l'Empire la supputation exacte qu'il nous donne de la valeur des premieres Charges de l'Etat, des forces des Turcs par mer & par terre, & du nombre de soldats que chaque ville & chaque province doit fournir. Il a sçu tout ce qu'il nous dit de leur Religion, & des Ordres religieux qui sont parmi eux, des plus savans Docteurs de leur loy, & des Superieurs de ces Ordres, qu'ils s'étoit aquis à force d'argent & de presens. Il a appris ce qui regarde le dedans du Serrail, des personnes les plus éclairées & les mieux instruites dans les belles sciences des Turcs Mais il en a été sur tout informé au vray, par un tres habile Polonois, qui avoit vécu dix-neuf ans à la Cour des Princes Ottomans, avec lequel il avoit contracté une amitié toute particuliere; de sorte que l'on peut dire avec raison, que nous n'avons jamais vû la Turquie su bien représentée, que dans cet ouvrage...” (Ricaut, *Histoire de l'état présent de l'empire ottoman*, Amsterdam 1672 — *Préface*).

²⁰ Thomas Seccombe, Ricaut or Ricaut, Sir Paul. *Dictionary of National Biography*, edited by Sidney Lee, Vol. L, London 1897, 38—40.

²¹ Dudley North (1641—1691), енглески економиста, боравио дуже времена у Турској.

²² T. Seccombe, *нав. дело*, 39.

²³ T. Seccombe, *нав. дело*, 39.

²⁴ T. Seccombe, *нав. дело*, 39.

²⁵ Ricaut, Paul. *The Capitulations and Articles of Peace betweene the Maiestie the King of England, Scotland, France, and Ireland & c. And the Sultan of the Ottoman Empire, as they have beene augmented and altered in the times of every Embassadour: And as now lately in the City of Adrianople in the month of January 1661 they have beene augmented, renewed, and amplified with diverse additionall articles, and priviledges, which serve towards the maintenance of a well grounded peace, and securitie of the trade, and trafficke of his Maiesties subjects in the Levant, by his Excellency Henage Earle of Winchilsea, Embassadour Extraordinary from his Maiestie Charles the Second King of Great Brittain, France, and Ireland to Sultan Mahomet Han the Most Puissant Prince, and Emperour of the Turkes. Published by Paul Ricaut Esq. Printed at Constantinople by Abraham Gabai Chafnahar, 1663. 4to. pp. 21 (B. M. Јовановић, *нав. дело*, бр. 44).*

²⁶ Rycaut, Paul. *The History of the Turkish Empire: from the Year 1623 to the Year 1677. Containing the Reigns of the three last Emperours, viz. Sultan Morat or Amurath IV., Sultan Ibrahim, and Sultan Mahomet IV, his Son, the XIII. Emperour now Reigning. By Paul Rycaut, Esq., late Consul of Smyrna. London: John Starkey: 1679. folio. pp. VIII. 89. 336. XVI (B. M. Јовановић, *нав. дело*, бр. 56). Јовановић додаје да је ова историја ушла 1687. године у целокупну *Richard Knolles' Turkish History*. Н. С. Петровић, *нав. дело* бр. 30, бележи француски превод овог дела Рикоа: Ricaut Paul. *Histoire des trois derniers emperours des Turcs, depuis 1623 jusqu'en 1677, traduite de l'anglais du sieur Ricaut. Paris, Rosemond, 1682, 4 vol. in-12.**

²⁷ Rycaut, Paul. *The present State of the Greek and Armenian Churches, Anno Christi 1678. Written at the Command of His Majesty, by Paul Rycaut, Esq., late Consul of Smyrna, and Fellow of the Royal Society. London: John Starkey, 1679, 8vo. pp. XXXII. 452. (B. M. Јовановић, *нав. дело*, бр. 57, — по коме и наводим ову књигу — још бележи: „На француски преведено 1692. (Rosemond). Постоји и немачки превод“.*

²⁸ Rycaut, Sir Paul. *The History of the Turks; beginning with the Year 1679. Being a full Relation of the laste Troubles in Hungary, with the Sieges of Vienna, and Buda, and all the severall Battles both by Sea and Land, between the Christians and the Turks until the End of the Year 1698 and 1699 in which the Peace between the Turks and the Confederate Christian Princes and States was happily Concluded at Carlowitz in Hungary by the Mediation of H. M. of Great Britain, and the States General of the United Provinces. By Sir Paul Rycaut, eighteen years Consul at Smyrna, now His Majesty's Resident at Hamburg, and Fellow of the Royal Society. London: Robert Clawell and Abel Roper. 1700.*

folio. pp. 606. XVIII. (В. М. Јовановић, *нав. дело*, бр. 81). Уз овај опис Јовановић даје и следећу напомену: „Чини трећу свеску шестог издања *Rich. Knolles' Turkish History*... Преведена на француски 1709 у Хагу“. — Ја мислим, да у овој белешци нешто неће бити тачно, пошто сам Јовановић (вид. нап. 10) наводи да је шесто издање *R. Knolles' Turkish History* изишло 1687. Уз то, у самом опису књиге вероватно има нека грешка, јер из њега излази да је Рико био конзул у Смирни 18. година, — а он је то био само једанаест година. Што се тиче француског превода вид. нап. 13. и 17.

²⁹ Neu — eröffnete ottomannische Pforte Beschreibung der Ganzen türkischen Staats und Gottesdienstes, daraus zu ersehen dieses grossen Reiches Macht und Gewalt, besondere Regimentsform, politische Maximen und Regeln etc. übersetzt aus dem hochberühmten Herrn Ricaut in engl. Sprache verfassten und zu unterschiedl. Malen ins französische gebrachten Buches. Augsburg 1694 fol. (Ч. Мијатовић, Пре триста година. Прилог к изучавању извора за историју нашег народа у XVI-ом веку. *Гласник Српског научног друштва XXXVI*, Београд 1872, 159).

³⁰ Ч. Мијатовић, *нав. дело*, 159.

³¹ Исто, 162 н. 2, 164, 165, 182.

³² Исто, 195—6, 217—8.

³³ Исто, 196.

³⁴ Исто, 196—7.

³⁵ «Pour ce qui est de ma traduction, je dirai en peu de mots, qu'elle est tres fidele, que je n'ai rien fait dire à l'Auteur en nôtre langue, qu'il n'ait dit dans la sienne, & que si je ne l'ai pas suivi mot à mot, c'a été pour me rendre plus intelligible, & pour ne pas donner au Lecteur une idée desagreceable d'un ouvrage que je n'ai entrepris, que pour luy plaire» (Ricaut, Histoire de l'état présent de l'empire ottoman, Amsterdam 1672 — Préface).

³⁶ Рико овде мисли на битку код Св. Готхарда на Раби у западној Угарској (1664), у којој је хабсбуршка хришћанска војска — састављена од Немаца, Мађара, Словена и Француза — победила Турке. Овом битком војнички је решен двогодишњи рат (1662—1664) између Хабсбурговаца и Турске до кога је дошло због ривалства у Ердељу. Политички је овај рат окончан миром у Вашвару, који је задржао status quo и независност за Ердељ (В. Поповић, Источно питање. *НЕ СХС II*, 76; Ф. Шишић, Хрвати. *НЕ СХС IV*, 821). — Текст Рикоа који се односи на ову битку не доносимо, јер не стоји у вези са нашим предметом.

³⁷ У ориг. *Kahija*. О *ћаји*, *ћехаји* видети: Гл. Елезовић, Турски споменици I — I. *Српска краљевска академија, Зборник за источњачку историку и књижевну грађу*, Серија прва, књ. I, Београд 1940, 90 н. 3.

³⁸ У ориг. *Kapislar Kahiasi*. *Kapislar Kahiasi* биће, нема сумње, погрешно написана реч *Kapıgılar kajasi* тј. капучинар *ћаја* —

помоћник капучибаше, заповедника капучија. О *капуцијама* видети: Гл. Елезовић, *нав. дело*, 97. н. 1.

³⁹ О *сеџанима*, *сејменима* видети: Гл. Елезовић, *нав. дело*, 941 н. 1 — 944.

⁴⁰ У ориг. *les Sargias*. Мени није познато да се који војнички ред у Турака звао именом *Sargias*, мада би у основи ове речи могло да се нађе значење везано за оружје: код нас „*сарџија* f. корице од сабље; од турског *sarğı*, завој корице“ (Б. Поповић, *Турске и друге источанске речи у нашем језику*. *Грађа за велики српски речник*, Београд 1884, 186). С обзиром да Рико има многе турске речи погрешно написане, ја мислим да ће ови *Sargias* бити *загарџије* (*zağarğı*). О *загарџијама* видети: Гл. Елезовић, *нав. дело*, 941 н. 1 — 944.

⁴¹ У ориг. *Massalagiler*. И у нашем језику постоји реч *машала* у значењу „f. буктиња; од арапског *meshale*, у обичном говору *машала*, упалено“ (Б. Поповић, *нав. дело*, 142) В. Ст. Караџић, *Српски рјечник*, Београд 1935/4, 362; *машала*, f. die Fackel, fax.

⁴² Царев изасланик — изасланик аустријског цара.

⁴³ У ориг. *Nisse*.

⁴⁴ У ориг. *Semesgé*. У *Дневнику о походу султана Сулејмана противу Београда 1521*, који је код нас по Феридун-бегову зборнику превео Гл. Елезовић, ово село спомиње се под именом *Semizce kariyesi*, док га Хамер у своме преводу тога *Дневника* на немачки транскрибује *Semidsche* (Гл. Елезовић—Г. Шкриванић, Како су Турци после више опсада заузели Београд, *Зборник Српске академије наука за источњачку историку и књижевну грађу*, Серија прва, књ. II, Београд 1956, 70). У Т. Радивојевића приказу бугарског превода Рикоа, стоји да су „I. маја били у с. Семесчију“ (*Преглед географске литературе о Балканском полуострву за 1894. годину*, Београд 1895, 17).

⁴⁵ У ориг. *Togatch*.

⁴⁶ Арап. *nâzir*, као именица, онај који надгледа, надзорник, управник (Гл. Елезовић, *нав. дело*, 55 н. 10).

⁴⁷ У ориг. *Capi Dervent*. И Евлија Челебија на своме путу од Једрена у Софију (1660) помиње *Kapulu derbend*, али не казује какав је ово локалитет (Evlija Celebija, *Putopis. Odlomci o jugoslovenskim zemljama*. Preveo, uvod i komentar napisao Nazim Šabanović. I, Sarajevo 1957, 68).

⁴⁸ У ориг. *Les Heidous ou Heiduques*.

⁴⁹ О значењу речи *дервен*, видети: Гл. Елезовић, *Дервенџије*. Један прилог за историју нашег народа под Турцима. *Јужна Србија III*, 1923, бр. 28, 321—329.

⁵⁰ Балдуин гроф фландријски, први цар Латинског цариградског царства, потучен је од стране бугарског цара Јована 1205, у битки код Једрена, где је и сам допао бугарског ропства у коме је ускоро и умро (Д. Н. Анастасијевић, Латинско царство, *НЕ СХС II*, 535).

PAUL RYCAUT ET LES NOTES SUR SES VOYAGES D'ANDRINOPE JUSQU'À
BELGRADE EN 1665.

Lj. Nikić

Sir Paul Rycaut or Ricaut (1628—1700), écrivain et diplomate anglais, qui a passé cinq ans, de 1661 à 1666, au poste de secrétaire à la Légation à Constantinople, a laissé dans son oeuvre *The present State of the Ottoman Empire* (publié pour la première fois à Londres en 1668, et qui a rapidement atteint un grand nombre d'éditions) des notes intéressantes sur l'un de ces voyages d'Andrinople à Belgrade au printemps 1665.

En se basant sur l'édition française de cette oeuvre: *Histoire de l'état présent de l'empire ottoman, Amsterdam 1672*, l'auteur de l'article a donné parallèlement au texte français (livre III, chapitre XV) la traduction serbe de ces notes de voyages de Rycaut, suivie de commentaires, explications et de notes biobibliographiques sur Paul Rycaut.

Rycaut a quitté Andrinople le 29 avril 1665. Le premier mai il est arrivé au village *Semesgé*, habité par des Chrétiens-Bulgares. Il y a passé la nuit. Il donne la description du costume des femmes du pays. Ensuite il parle des Bulgares et souligne qu'ils parlent soit la vieille langue illyrienne soit la langue slave très proche de la langue russe; qu'ils sont très habiles cultivateurs et grands éleveurs de bétail; qu'il n'y a pas parmi eux beaucoup de Turcs, et qu'ils vivent agréablement et librement. Cependant il se trompe disant que les Bulgares occupent toute la région jusqu'à la frontière hongroise. En parlant des Bulgares il mentionne également les pauliciens, jadis adeptes d'une secte hérétique chrétienne, actuellement des catholiques fervents.

Le trois mai Rycaut est arrivé à *Philippopolis*, ou il a été très bien reçu dans la maison d'un prêtre grec. Il décrit la situation de Philippopolis — la ville s'étend dans une vaste plaine, ouverte de tous les côtés, — et parle des vestiges du passé et des ruines de deux églises construites en briques en

forme de croix. Il dit de la population grecque qu'elle est ignorante, et que les moines et les prêtres ne se distinguent pas à cet égard.

De Philippopolis à Sofia, Rycaut a voyagé trois jours. Le chemin traverse la montagne *Haemus (Capi Derwent)* elle est fatigante, les montées sont raides, le chemin étroit, les forêts denses, les dangers des brigands sont importants, car on dit que dans les régions il y en a beaucoup. Il appelle ces brigands: *les heidous, les heidouques*.

Dans la description de Sofia il souligne que la ville est typiquement turque, qu'elle a un climat frais et sain, et qu'elle abonde en eau pure, ainsi qu'en sources thermales chaudes.

De Sofia jusqu'à Belgrade Rycaut a voyagé neuf jours et il dit n'avoir rien vu d'important sauf la misère extrême du pays.

Pour Belgrade il ne dit que quelques mots, notamment qu'il s'agit d'une ville en Serbie se trouvant à la frontière de la Hongrie et qu'elle est à 23 jours de voyage de Constantinople.

Près de Belgrade Rycaut a trouvé une grande partie de l'armée turque campée au retour de la guerre avec la Hongrie. Dans le camp turc près de Belgrade Rycaut a passé six jours, ensuite il a suivi l'armée encore pendant treize jours jusqu'à Niš (Nisse).

Dans la description du camp turc Rycaut souligne d'une part, la magnificence de la tente du grand Vezir et d'autres notables et une multitude d'hommes et de bêtes chargés du transport de ces «Palais ambulants» — comme il les appelle — et l'organisation impeccable du camp turc et l'ordre qui y règne d'autre part.

Rycaut souligne les caractéristiques de l'armée turque en action: excluant toute possibilité de pillage ou de viol de la population des villes traversée par l'armée. Ce que les soldats désirent avoir en route ils l'achètent aux habitants en payant comp-

tant. Il s'attarde particulièrement sur l'interdiction de boire du vin et sur des mesures de précaution prises dans ce but dans l'armée en marche. Enfin la joie non dissimulée de l'armée turque à son retour du champ de bataille, fait conclure Rycaut que l'esprit héroïque des Sarrasins n'est plus.

Illustrations dans le texte :

- Fig. 1 — Histoire de l'état présent de l'Empire Ottoman. Amsterdam 1672: Bostandzi bacha, gravure sur bois
- Fig. 2 — Histoire de l'état présent de l'Empire Ottoman. Amsterdam 1672: Page de garde et frontispice

